

Reichstätter, Jan

Epilog

In: Reichstätter, Jan. *Předkřesťanská náboženství severních Indoevropanů : tradice Keltů, Germánů a Baltů v kritické perspektivě humanitních věd*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2019, pp. 157-160

ISBN 978-80-210-9578-6; ISBN 978-80-210-9579-3 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142667>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5 EPILOG

V předcházejících, tematických kapitolách byly prostřednictvím názorných ukázek představeny ústřední problémy, s nimiž se tradičně potýkají badatelé na poli předkřesťanských náboženství severních Indoevropanů. Ačkoli byla primárně každá z kapitol věnována výzkumu z perspektivy archeologické, historickoliterární nebo folkloristické, takřka permanentně bylo v jejich průběhu možné narážet na příklady vzájemné závislosti a provázanosti poznatků všech uvedených disciplín. Při rekonstrukcích dotyčných náboženství či interpretacích s nimi souvisejících fenoménů lze považovat v podstatě za symptomatické, že pokud nelze poznatky jedné z těchto disciplín doplnit o informace ze zbývajících dvou, badatel se obvykle ocitá v situaci argumentační nouze.

Zaměření každé z tematických kapitol na tradice jedné severoindoevropské skupiny bylo účelné zejména ze tří důvodů: 1) náboženství severních Indoevropanů si byla z hlediska základních konstitutivních znaků relativně blízká, především z důvodů geografických, environmentálních a kulturněhistorických, a obdobné jsou tudíž zpravidla i problémy, jimž badatelé při jejich rekonstrukci čelí; 2) dotyčné náboženské tradice (coby pomyslné komplexy vymezené jazykovými hranicemi) vykazují při poctivějším zkoumání prakticky vždy nějakou míru variability v prostoru i čase, jakkoli detailnější poznání těchto záležitostí je vzhledem k torzovitosti pramenné základny obvykle nemožné. Důkladnější reflexe těchto aspektů perspektivou různých vědních disciplín byla užitečná již s ohledem na povahu předchozího bádání, kdy se při studiu náboženství Keltů, Germánů nebo Baltů obvykle vyhledávaly a zdůrazňovaly přednostně znaky uniformity uvnitř příslušných etnických areálů – a výsledné „rekonstrukce“ pak měly neziřídka charakter jakýchsi syntetických „ideálních typů“; 3) u každé z těchto etnických skupin disponujeme archeologickými, historickoliterárními

a etnografickými informacemi v poněkud jiném poměru, jelikož doklady o předkřesťanské religiozitě jsou v každém z těchto areálů obvykle dochovány komplexněji jiným typem zdrojů. Tato skutečnost úzce souvisí s vlastní historií dotyčného prostoru, případně s kulturními specifiky zdejších etnik. Větší množství pramenných informací v každém případě obvykle poskytuje širší možnosti při argumentaci a kýžené rekonstrukci někdejších náboženských reálií, a to v optimálním případě na úkor neuspokojivých spekulativních hypotéz, nebo naopak suchých rezignačních konstatování. Zejména z tohoto důvodu bylo praktické orientovat se vždy právě na ty oblasti, kde disponujeme uspokojivějším množstvím pramenných dat.

Výjimečné bohatství archeologického materiálu ke studiu náboženství starých Keltů vychází z několika zásadních skutečností. Narozdíl od území východních sousedů upadla podstatná část tohoto etnického prostoru pod dlouhodobý vliv ikonograficky bohaté římské kultury. S tím úzce souvisí mimo jiné i skutečnost, že jsme o náboženstvích starých Keltů obsáhleji informováni literárními prameny, pocházejícími buď od samotných Římanů (či v menší míře jim kulturně blízkých Řeků), anebo později od christianizovaných Keltů, k nimž tradice literatury dorazila (přímo či nepřímou) římským prostřednictvím. Religionisticky významné je ovšem v rámci keltského areálu také výrazové bohatství předřímských uměleckých stylů, jejichž motivy se občas zdají vykazovat spojitost s literárními informacemi o náboženství starých Keltů.

V germánském prostředí jsme na tom při studiu náboženského myšlení podstatně lépe než v jeho západním i východním sousedství zejména díky výjimečnému bohatství zdejších mytologických dokladů. Již na základě raných etnografických zpráv o nadalpském prostoru se zdá evidentní, že básnictví a vypravěčství mělo u severozápadních skupin Indoevropanů obecně mimořádnou prestiž. Po christianizaci, spojené v těchto oblastech mimo jiné s adopcí latinky a literární tradice, se pak tento rys projevil v tendenci zdejších učených vrstev zaznamenávat vybrané tradiční narativy literární formou. Ve srovnání se sousedními Keltů však většina germánského prostoru neprodělala invaze z kulturně nepřátelského a cizojazyčného prostředí, které by měly potenciál a motivaci autochtonní tradice fatálně rozrušit. Díky literatuře z odlehlého a značně izolovaného Islandu disponujeme exkluzivními mýty o pohanských bozích, obsahujícími detailní – a nejspíše do značné míry původní – představy o složení panteonu, uspořádání kosmu, původu bohů a lidí nebo vizi konce světa. K tomu zde máme četné doklady myticko-legendárních herojských příběhů, které se někdy dokonce objevují v rozličných variantách ze vzájemně odlehlých částí germánského jazykového areálu, což umožňuje studovat evoluci sdílených narativů v prostoru a čase, a spolu s tím i procesy mýtotvorby obecně. Fakt, že zde doklady herojských „mytologií“ významně převažují nad relikty mýtů o pohanských bozích (včetně jejich euhemeri-zovaných verzí), má kromě náboženského zlomu spojeného s christianizací zjevně

i úzkou spojitost s obecně výraznými militantními rysy předkřesťanských germánských kultur, které se zčásti přenesly také do civilizace západního křesťanství.

Bohatství archaických elementů ve folklóru baltských zemí souvisí bezpochyby se skutečností, že se zde udrželo pohanství ze všech severoindoevropských území zdaleka nejdéle. Konverze Baltů ke křesťanství měla navíc z různých důvodů značně povrchní charakter a proces christianizace se zde obvykle protáhl na několik století. Jakkoli lze studovat pohansko-křesťanský synkretismus v novověkém folklóru bezpochyby i jinde na evropském kontinentu, území Litvy a Lotyšska vykazují exkluzivní charakter zvláště doklady písní a zařikadel, v nichž se objevují kromě křesťanských světců i stará pohanská božstva, a také některé typy symbolických artefaktů nemají v jiných evropských oblastech období. Díky relativnímu bohatství etnografických informací ze středověkých a raně novověkých pramenů jsme v některých případech schopni doložit kontinuitu těchto elementů s baltskými předkřesťanskými tradicemi. Určitou výhodou pro badatele zde poskytuje i relativně malý geografický prostor, který Baltové obývali již v době středověkých etnografických záznamů a který se během novověku zmenšil důsledkem germanizace, rusifikace nebo polonizace ještě zhruba o polovinu. Tato skutečnost usnadňuje nejen jeho zmapovatelnost, ale umožňuje i jistou míru generalizační práce s relativně strohými informacemi z uvedených zdrojů.

Badatelský zájem o realie předkřesťanských kultur severních Indoevropanů je obecně úzce propojen již se samotnými počátky ustavování archeologie, filologie či folkloristiky na akademické půdě. Z dějin religionistického bádání na polích těchto tradic především zřetelně vyplývá, jak zásadním motivačním impulzem pro výzkum a heuristiku představoval novověký nacionalistický romantismus (případně i další druhy politického idealismu), promítající se do badatelských diskurzů a paradigmat a významně ovlivňující již vlastní výběr studovaných témat. Nemalá část akademických prací tudíž vykazuje znaky „politiky promítnuté do minulosti“ (jak se o úloze historiografie vyjadřoval počátkem 20. století ruský bolševický historik Michail Pokrovskij),¹ nebo dokonce „ideologie v narativní formě“ (jak zní soudobá, široce pojatá definice *mýtu* od amerického religionisty Bruce Lincolna).²

Předkládaná práce se snažila metodologicky navazovat především na tradici dekonstrukce a kritické hermeneutiky posledních tří desetiletí. V praxi tato orientace znamená především uplatňování takových interpretačních přístupů, které se pokoušejí maximálně zohledňovat jak dobové kontexty studovaných fenoménů, tak ideologické pozice badatelů, kteří tyto fenomény studují. Synchronní pozornost, věnovaná v dílčích kapitolách vedle aplikované práce s doklady religiozity

1 Viz Rosenthal, Bernice, *New Myth, New World: From Nietzsche to Stalinism*, University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press 2002, 282–284.

2 Viz Lincoln, Bruce, *Theorizing Myth: Narrative, Ideology, and Scholarship*, Chicago – London: University of Chicago Press 1999, ix-xiv.

Keltů, Germánů a Baltů také dějinám jejich religionistického studia, vychází z jednoduchého předpokladu: obeznámenost s přístupy starších generací k tematickým problémům, jimž čelí badatelé i v současnosti, plní v podstatě funkci „odrazového můstku“ – poskytuje nezbytný rozhled, inspiraci i důležitá varování. Efektem této historické reflexe v praxi by mělo být přinejmenším ideologicky kritičtější a interpretačně opatrnější nakládání s torzovitými fakty, kterými při studiu těchto náboženství disponujeme a které mají evidentně nemalý potenciál probouzet naše mýtotvorné instinkty.